

УДК 349.42:343.37

Гребенюк М. В. – кандидат юридичних наук, доцент, керівник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, м. Київ

ЗАГРОЗЛИВІ ТЕНДЕНЦІЇ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Проаналізовано внутрішні та зовнішні чинники, що негативно позначаються на розвитку агропромислового комплексу України. Обґрунтовано необхідність прискорення впровадження економічних реформ. Запропоновано заходи державного рівня для протидії виявленим загрозам і забезпечення продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: агропродовольча сфера, загрозливі тенденції, зернові асоціації, агропродовольчий ринок, зернотрейдери.

Одним із ключових пріоритетів Уряду 2018 року визначено продовження реформування вітчизняного агропромислового комплексу (АПК), який є гарантом забезпечення продовольчої безпеки держави. Поточна ситуація, що склалася в аграрному секторі, зумовлює низку викликів, з-поміж яких: необхідність поліпшення умов ведення аграрного бізнесу, проведення якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку, гарантувати продовольчу безпеку держави, і наближення до європейської політики у сфері сільського господарства [1]. У липні 2017 року Уряд затвердив зміни до Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки, згідно з якими державна підтримка АПК має бути максимально прогнозованою та ефективною.

Нестійка динаміка розвитку вітчизняного АПК, внутрішнього продовольчого ринку та споживання населенням основних

продуктів харчування свідчить про наявність численних суперечностей, які потребують якомога швидшого усунення. Від рівня мобільності й ефективності перетворень залежить здатність держави підтримувати одну з найважливіших складових економічної безпеки – продовольчу [2].

З огляду на зазначене, важливою є роль суб'єктів правоохоронної діяльності, спрямованої на виявлення та припинення протиправних схем в АПК, фактів розкрадання бюджетних коштів, призначених стимулювати розвиток базових галузей аграрного сектору економіки, забезпечення сталого функціонування вітчизняного агропродовольчого ринку, профілактики кримінальних правопорушень в аграрній сфері.

Нині наявна низка внутрішніх і зовнішніх чинників, що негативно позначаються на розвитку вітчизняного АПК та потребують прискорення впровадження економічних реформ на сучасному етапі. За таких умов перед правоохоронними органами України постає складне завдання щодо ефективної протидії кримінальним правопорушенням в аграрній сфері й удосконалення системи запобіжних заходів, передусім із захисту бюджетних коштів, які виділяють на розвиток АПК країни, недопущення реалізації тіньових схем монополізації зернового ринку тощо.

Теоретико-методологічні засади забезпечення продовольчої безпеки та розвитку АПК у своїх наукових працях досліджували такі вчені: В. Єрмоленко [3], Т. Курман [4], С. Лушпаєв [5], В. Ортинський [6], В. Скидан [7]. Пріоритетні напрями діяльності правоохоронних органів з протидії економічній злочинності в АПК висвітлювали: В. Єфімов [8], В. Кікінчук [9], В. Сюравичик [10] та ін. Водночас дослідження проблемних питань функціонування агропродовольчої сфери та вітчизняного АПК жоден із зазначених авторів не здійснював, що засвідчує актуальність теми наукового дослідження.

Мета статті – виокремити сучасні загрозливі тенденції в агропродовольчій сфері шляхом аналізу досвіду функціонування Української зернової асоціації та практичної діяльності правоохоронних органів.

У сучасних умовах до основних внутрішніх загроз стабільному функціонуванню АПК держави належать: брак ефективної державної політики з питань формування та регулювання цін, прогнозованості й стабільності ситуації в АПК

держави; наявність тіньових схем у діяльності як вітчизняних, так й іноземних суб'єктів аграрного господарювання на зерновому ринку тощо.

Однією з причин поширення негативних тенденцій у сфері функціонування зернового ринку держави є вплив діяльності світових зернотрейдерів (членів Української зернової асоціації), спрямованої на монополізацію зернового ринку, що створює суттєву загрозу для продовольчої безпеки держави. Іноземні компанії через Українську зернову асоціацію лобіюють прийняття законодавчих актів, які сприяють отриманню ними надприбутків, спрощенню механізмів експорту зерна тощо.

Основними схемами, які використовують зернотрейдери з метою ухилення від оподаткування, є такі: здійснення експортних операцій за непрямыми контрактами за цінами, нижчими від світових, на користь компаній-нерезидентів, які мають ознаки сумнівності та зареєстровані в країнах із офшорним статусом; неповернення валютної виручки шляхом експорту зернових від фіктивних суб'єктів аграрного господарювання; легалізація виробленої в тіньовому секторі аграрної продукції; використання схемних постачальників, які здійснюють підміну товарних позицій під час документального забезпечення операцій із закупівлі зернових, зокрема проведених представниками зернотрейдерів за готівкові кошти.

Аналіз поточної ситуації, яка склалася на вітчизняному зерновому ринку, засвідчує, що Україна забезпечує власні потреби в зернових культурах та є третьою у світі країною з експорту фуражних зернових. Попри це, прибутки від реалізації зернових отримують не вітчизняні сільгоспвиробники, а переважно іноземні компанії-зернотрейдери, що є негативною тенденцією у сфері функціонування зернового ринку держави. Діяльність членів Української зернової асоціації спрямована на монополізацію вітчизняного зернового ринку. Так, світові експортери зернових культур (члени Української зернової асоціації), з огляду на їх можливості, мають реальну змогу не лише впливати на ціноутворення на зерновому ринку у вигідному для себе напрямі, а й визначати для вітчизняних сільгоспвиробників, які провадять господарську діяльність у районах, де розташовані підконтрольні зернотрейдерам підприємства, ціни на послуги за зберігання та перероблення зернових.

Непоодинокими є факти виявлення зацікавленості провідних іноземних зернотрейдерів через підконтрольні структури вітчизняним ринком зернових культур, а саме його експортним потенціалом. Щорічно зернотрейдери створюють умови для закупівлі в товаровиробників зернових за заниженими цінами. Частка експорту підприємств Української зернової асоціації (ЗАТ «АТ Каргілл», ТОВ «Альфред С. Топфер Інтернешнл», «Бунге Україна»/ДП «Сантрейд», ТОВ «Віойл-Агро», ТОВ «ВОЛАРИ», СП ІІ «Серна», ТОВ «Кернел-Трейд», ТОВ «Луї Дрейфус Україна ЛТД», ТОВ «Лотуре», СП «Нібулон», ТОВ «НОБЛ РЕСОРСІЗ УКРАЇНА», ТОВ «Рамбурс-Трайгон», ТОВ «СіЕйчЕс», «W.J. Grain Ltd») становить 70–80 %. Прибуток іноземних компаній від експорту тонни вітчизняних зернових становить до 40 доларів США. Таким чином, прибутки від реалізації зернових отримують виключно іноземні компанії.

Протягом останніх років ці компанії-зернотрейдери, використовуючи кошти іноземних інвесторів, шляхом скуповування вітчизняних зернозберігальних і зернопереробних підприємств фактично зайняли монопольне становище на регіональних зернових ринках. Унаслідок підвищення закупівельних цін сільгоспвиробники реалізували вирощені обсяги зернових зернотрейдерам, що спричинило невиконання умов форвардних контрактів на постачання зерна майбутнього урожаю, укладених з Аграрним фондом (недопоставлені обсяги зернових до державного інтервенційного фонду становлять близько 100 тис. тонн). Зазначене створює передумови для поступової втрати державою важелів впливу на ситуацію на внутрішньому зерновому ринку.

Таким чином, діяльність Української зернової асоціації знижує імідж України на світовому рівні та спричиняє відтік інвестицій з вітчизняної аграрної економіки, а також створює підстави для відмови ЄБРР, МВФ фінансувати (зокрема інвестувати) національні проекти з розвитку інфраструктури зернового ринку України (модернізація та будівництво морських портів, припортових і лінійних елеваторів, залізничних й автомобільних шляхів сполучення). Отже, підприємства з іноземними інвестиціями, які належать до Української зернової асоціації, використовують у межах господарської діяльності на території України монопольне становище в більшості регіонів, створюють загрозу для продовольчої безпеки держави.

Поширеними є вияви монополізації окремих галузей, зокрема: цукрової, м'ясо-молочної, олійно-жирової тощо. Наприклад, у січні 2017 року німецька компанія «Pfeifer&Langen» уклала угоду на придбання шести цукрових заводів холдингу «Т-Цукор» у Тернопільській області як нерентабельних, хоча до 2014 року цукровий холдинг «Т-Цукор» належав до трійки лідерів з виробництва цукру в Україні.

У контексті загрозливих тенденцій у вітчизняному зерновому кластері аналіз сучасних викликів і ризиків в агропродовольчій сфері дає змогу визначити проблемні її аспекти. Зокрема, у нашій державі спостерігається перманентний негативний вплив комерційних структур-виробників на основні регіональні та загальноукраїнські продовольчі ринки. Правоохоронні органи встановили, що компанії-нерезиденти, які належать до групи російських компаній «Щолково Агрохім» (а саме: АТ «Щолково Агрохім» (Московська обл., м. Щолково, вул. Заводська, ТОВ «Щолково Агрохім» (Московська обл., м. Щолково, вул. Заводська, його представництво в Україні – ТОВ «Щолково Агрохім Україна»), що мають акціонерні, господарські, фінансові та комерційні зв'язки, учиняли дії на шкоду національним інтересам.

Так, протягом 2016–2017 років службові особи цих структур, діючи спільно з бойовиками незаконних збройних формувань «ДНР/ЛНР», з корисливих мотивів здійснювали через неконтрольовану ділянку державного кордону України з РФ постачання до тимчасово не підконтрольних українській владі територій Донецької та Луганської областей продукції власного виробництва (пестициди та агрохімікати). Таким чином, було вчинено дії, спрямовані на переміщення товару через митний кордон України поза митним контролем, тобто поза місцем розташування митних органів, що призвело до неконтрольованих експортно-імпортних операцій та сплати обов'язкових митних платежів до так званих митних органів «ДНР/ЛНР». За результатами інформування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо застосування до іноземних суб'єктів господарювання АТ «Щолково Агрохім» (РФ) та ТОВ «Щолково Агрохім» (РФ) спеціальних санкцій, наказом від 2 серпня 2017 року № 1151 до зазначених суб'єктів господарювання застосовано спеціальні санкції у формі тимчасового припинення зовнішньоекономічної діяльності.

Крім цього, непоодинокими є спроби комерційних структур в інтересах організованих злочинних угруповань дестабілізувати ситуацію на деяких продовольчих ринках. Зокрема, було виявлено злочинну схему щодо закупівлі ТОВ «Укрпродукт трейд» зернових у сумнівних підприємств, яку надалі реалізовувало ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України». Так, 2017 року керівництво ПАТ «ДПЗКУ» уклало з ТОВ «Укрпродукт трейд» низку договорів на постачання 36,369 тис. тонн зернових (загальна сума 142,626 млн грн). Водночас ТОВ «Укрпродукт трейд» мало сумнівну репутацію, його рахунки та майно знаходилися під арештом. Попри це, вказане ТОВ є першим посередником, що, відповідно до укладених договорів, має здійснювати закупівлю зернових у сільгоспвиробників. Зазначене товариство надало на підтвердження походження зернових договори купівлі продукції на суму 5,5 млн грн у ТОВ «Промінь-12», ТОВ «Агро-Еталон», ПП «Агрофірма Росток», ФГ «Росинка», СФГ «Світанок», ТОВ «Зоря» та ПП «УКРАГРО ТТК». Проте фінансові операції між ТОВ «Укрпродукт трейд» і цими підприємствами не були відображені в податковій звітності, що свідчить про можливу закупівлю зерна для ПАТ «ДПЗКУ» за готівку. Крім того, ТОВ «Укрпродукт трейд» перерахувало близько 8,434 млн грн на підприємства з можливими ознаками фіктивності (ТОВ «Бел-транс» та ТОВ «Логістик транскмпані») для подальшого переведення в необліковану готівку. Таким чином, керівництво ТОВ «Логістик транскмпані», перебуваючи у змові зі службовими особами ПАТ «ДПЗКУ», з метою власного збагачення реалізували протиправну схему закупівлі зернових за готівку через підконтрольне підприємство. Здійснюючи закупівлю зернових за готівку, організатори протиправної схеми отримували близько 500 грн різниці на тонні від ринкової вартості з метою власного збагачення.

На сучасному етапі стан економічного розвитку аграрного сектору як флагмана продовольчої безпеки потребує вжиття державою дієвих заходів, передусім в умовах обмеженого бюджетного фінансування галузі, і додаткових витрат на проведення масштабних реформ. Затяжна економічна криза, що виявляється в зниженні рівня виробництва сільськогосподарської продукції, збільшенні кількості низькорентабельних, збиткових і збанкрутілих сільськогосподарських підприємств, підвищенні

вартості сільськогосподарської продукції (насамперед, через високу вартість енергоносіїв) і зниженні купівельної спроможності населення, становить істотну загрозу для стабільності держави.

Негативним фактором для подальшого розвитку АПК є діяльність світових зернотрейдерів, спрямована на монополізацію вітчизняного зернового ринку. Держава систематично вживає заходів з протидії злочинам економічної спрямованості в АПК, передусім, на об'єктах сільськогосподарського виробництва, ринку зерна та продуктів його перероблення, протидії правопорушенням під час зберігання зерна Аграрного фонду та розкрадання бюджетних коштів під час реалізації програм підтримки розвитку підприємств АПК.

З огляду на викладене, з метою покращення стану забезпечення продовольчої безпеки держави вбачаємо за доцільне на державному рівні вжити таких заходів:

- в умовах реформування правоохоронних органів, зокрема перспектив утворення Служби фінансових розслідувань, законодавчо визначити повноваження суб'єктів протидії організованих злочинності в економічній, зокрема аграрній, сфері;

- розробити та вжити заходів оперативного реагування щодо запобігання створенню зернотрейдерами штучного дефіциту сільськогосподарської продукції та спекулятивного підвищення цін на зерно для дестабілізації ситуації, що склалася на продовольчому ринку зерна;

- системно протидіяти «тіньовим» схемам незаконного ввезення (зокрема з окупованих територій) і реалізації на території України продовольчої продукції, а також використання переробними підприємствами неякісної або забороненої сировини у виробництві готової продукції, споживання якої може призвести до завдання шкоди здоров'ю населення України;

- сприяти підвищенню спроможності правоохоронних органів – суб'єктів протидії організованих злочинності в аграрній сфері – запобігати іноземній експансії на вітчизняному зерновому ринку, втручання іноземних компаній з метою монополізації окремих секторів національного АПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30. груд. 2015 р. № 1437. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971>. – Назва з екрана.
2. Настич В. Г. Сучасний стан продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / В. Г. Настич // Бюлетень Бердянського університету менеджменту та бізнесу. – № 3 (35). – С. 30–34. – Режим доступу: http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/8_12.pdf. – Назва з екрана.
3. Єрмоленко В. М. Аграрне право України : підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
4. Курман Т. В. Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки [Електронний ресурс] / Т. В. Курман // Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/12152/1/11ktv.pdf>. – Назва з екрана.
5. Лушпаєв С. О. Правові засади продовольчої безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. О. Лушпаєв. – Харків, 2014. – 200 с.
6. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. Ортинський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 855. – С. 4–12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_3. – Назва з екрана.
7. Скидан О. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації / О. В. Скидан // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_7_5. – Назва з екрана.
8. Єфімов В. В. Пріоритетні напрями протидії економічній злочинності в агропромисловому комплексі України [Електронний ресурс] / В. В. Єфімов // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2015. – № 2. – С. 156–161. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2015_2_23. – Назва з екрана.
9. Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Кікінчук. – Дніпропетровськ, 2014. – 237 с.
10. Сюрвачик В. Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Г. Сюрвачик. – Київ, 2007. – 22 с.

REFERENCES

1. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrahnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku": vid 30. hrud. 2015 r. No. 1437 [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of the State Target Program for the Development of the Agrarian Sector of the Economy for the Period till 2020" from December 30, 2015, No. 1437]. (n.d.). www.kmu.gov.ua. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971> [in Ukrainian].
2. Nastych, V.H. Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky Ukrainy [The current state of Ukraine's food security]. *Buletyn Berdianskoho universytetu menedzmentu ta biznesu, Bulletin of the Berdiansk University of Management and Business*, 3(35), 30-34. Retrieved from http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/8_12.pdf [in Ukrainian].

3. Yermolenko, V.M., Hafurova, O.V., Hrebeniuk, M.V. (2010). *Ahrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine]*. Kyiv: Urinkom Inter [in Ukrainian].
4. Kurman, T.V. (2011). *Shchodo poniattia ta oznak prodovolchoi bezpeky [Concerning the concept and features of food security]*. Retrieved from <http://elibrary.nubip.edu.ua/12152/1/11ktv.pdf> [in Ukrainian].
5. Lushpaiev, S.O. (2014). *Pravovi zasady prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Legal principles of food safety of Ukraine]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian]*.
6. Ortynskyi, V. (2016) *Analiz normatyvno-pravovoi osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Analysis of the legal and regulatory framework for ensuring economic security]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", National University "Lviv Polytechnic"*, 855, 4-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_3 [in Ukrainian].
7. Skydan, O. (2010). *Prodovolcha bezpeka yak prioritet ahrarnoi polityky: problemy instytutsionalizatsii [Food Security as a Priority of Agrarian Policy: Problems of Institutionalization]*. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, Public Administration: Improvement and Development*, 7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_7_5 [in Ukrainian].
8. Yefimov, V.V. (2015). *Priorytetni napriamy diialnosti pravookhoronnykh orhaniv shchodo protydii ekonomichnoi zlochynnosti v ahropromyslovomu kompleksi [Priorities of the activity of law enforcement bodies in combating economic crime in the agro-industrial complex]*. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, Bulletin of University of Customs and Finance*, 2(15), 156-161. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2015_2_23 [in Ukrainian].
9. Kikinchuk, V.V. (2014). *Metodyka rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z vykorystanniam biudzhetnykh koshtiv v ahropromyslovomu kompleksi [The method of investigation of crimes related to the use of budgetary funds in the agro-industrial complex]*. *Candidate's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian]*.
10. Siuravchuk, V.H. (2007). *Zapobihannia koryslyvym zlochynam v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Prevention of lucrative crimes in the agrarian sector of the Ukrainian economy]*. *Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian]*.

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2018

Hrebeniuk M. – Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Interagency Scientific and Research Center on Problems of Combating Organized Crime under the National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Threatening Trends in the Agro-Industrial Complex in the Context of Ensuring the Country's Food Security and Countering Offenses of Economic Orientation

Balanced and safe development of agro-food sector is one of the priorities of the state strategy of Ukraine as a grain farming country, which in its reserves of agricultural land belongs to the

richest countries in the world. However, the current situation in the agro-food complex of the state is characterized by the presence of a number of internal and external factors that adversely affect the development of the domestic agro-food market and require accelerated implementation of economic reforms. The main object of the research in this article is the allocation of threatening trends in the agro-food sector, based on the practical experience of domestic grain associations.

The activity of Ukrainian Grain Association negatively affects the image of Ukraine at the global level and creates preconditions for the outflow of investments from the domestic agrarian economy, as well as the reasons for the refusal of the EBRD, the IMF to finance (and invest) national projects on the development of Ukraine's grain market infrastructure (modernization and construction of seaports, port and line elevators, railway and road routes). Thus, enterprises with foreign investments, which are part of the Ukrainian Grain Association, using their monopolistic position in the majority of regions in Ukraine when carrying out economic activities in Ukraine, pose a threat to the country's food security.

Keywords: agro-food sector, threatening trends, grain associations, agro-food market, corn traders.